

GOŚCIWIT MALINOWSKI
LINA WU

ZNAJOMOŚĆ PANDY WIELKIEJ W STAROŻYTNYCH CHINACH

KNOWLEDGE ON GIANT PANDAS IN ANCIENT CHINA

Abstract. In modern times giant panda becomes an informal symbol of China, almost as popular as images of dragon, a mythical creature and heraldic animal of China till 1928. There is an astonishing contrast between today's popularity of panda and an almost total lack of images and mentions of this animal in ancient times. *Bai xiong* 'white bear,' a local Chinese name for giant panda was registered for the first time only in 1869, by Father Armand David, who discovered giant pandas for the Europeans, the first image of panda was printed in a French zoological book in 1874, the first logo with an image of panda was created by pilots from the American Volunteer Group in Kunming (Yunnan) in 1941. If we add to this that the word *xionghao*, a modern Chinese name for giant panda, is a phraseological calque from English *bear cat* created at the beginning of the 20th century, that panda became subject of the traditional Chinese painting in the mid of the 20th century and the literary motif of panda gained ground only after success of a popular song in 1983, we are faced with the problem of explaining, why giant panda was unknown to ancient Chinese art and literature. Some Chinese scholars assume that panda was known by other names in ancient China. Hu Jinchu enumerates a list of 25 such names, however Slovak sinologist Stanislav Vavrovský proves, that only some of them may actually mean giant panda, although the unambiguous and decisive arguments are lacking. The authors of this paper assume that giant panda was known in ancient China, however it was not differentiated as a separate species but was regarded simply as a bear (*xiong*). The authors present the role of bears in the mythical stories about the origin of Chinese civilization, the archaeological findings of bear bones in neolithic and bronze age tombs, as well as the images of bears in ancient Chinese art till the end of the Han dynasty. They talk through two common bear species in China: Asian black bear and brown bear, whose some subspecies are sometimes called white. The authors take notice of the fact that the known contemporary image of giant panda as a black-and-white animal is due to the discovery of the black-and-white Sichuan subspecies of this animal by Father Davis what follows that the first specimen known to Europeans became nor-

---

Dr. hab. GOŚCIWIT MALINOWSKI, prof. UWr — Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych Uniwersytetu Wrocławskiego; adres do korespondencji — e-mail: gamalin@poczta.onet.pl

LINA WU — Chinese Department, Classical Chinese Literature Research Center, Fudan University (复旦大学); adres do korespondencji — e-mail: linawucatherine@gmail.com

mative subspecies. However in ancient times the giant panda habitat was much more than modern refugial areas mostly in Western Sichuan mountains. The authors assume that ancient Chinese had an opportunity to meet with other pandas, e.g. from Qinling mountains, near Xi'an, a former capitol of China, than with the normative in our times subspecies of giant panda from Sichuan. The Qinling panda (*Ailuropoda melanoleuca qinlingensis*) is very rare in our times and having a dark brown and light brown pattern instead of „typical” black and white seems to be atypical. In ancient times because of this brownish pattern Qinling panda could not be discerned from the common brown bear. The authors assume that whenever there are images and mentions of bear in ancient Chinese art and literature, we cannot automatically exclude giant pandas.

Nie ma dziś chyba zwierzęcia, które w globalnej świadomości kojarzyłoby się bardziej z Chinami niż panda wielka (*Ailuropoda melanoleuca* David 1869, ang. *giant panda*, chiń. 大熊猫 *dà xióng māo*). Wpływa na to kilka czynników: niezwykle ubarwienie zwierzęcia, którego taksonomiczną nazwę łacińską można przełożyć jako „pandziastopa¹ czarnobiała”, jego ujmująco niezdarne zachowanie oraz niezwykle rzadkość występowania, ograniczona w stanie dzikim do kilku łańcuchów górskich w środkowych Chinach, gdzie panda wielka jest wciąż gatunkiem zagrożonym². Nic więc dziwnego, że to właśnie panda jest od lat sześćdziesiątych symbolem międzynarodowej, pozarządowej organizacji ekologicznej World Wildlife Fund (dziś World Wide Fund for Nature), założonej w 1961 r. w Szwajcarii. Logo (il. 1) na podstawie rysunków szkockiego przyrodnika Geralda Wattersona opracowane zostało przez wiceprzewodniczącego innej międzynarodowej organizacji ochrony przyrody IUCN (International Union for Conservation of Nature) sir Petera Scotta, a za jego pierwowzór posłużyła panda z londyńskiego zoo o imieniu Chi Chi, którą pierwotnie Chińczycy podarowali do ogrodu zoologicznego w Moskwie w 1957 r., następnie jednak po wielu perypetiach trafiła do Londynu, gdzie była podówczas jedyną pandą w świecie zachodnim, po drugiej stronie żelaznej kurtyny.

¹ „Pandziastopa” to próba oddania wyrazu złożonego *ailuopoda*, którego pierwszy człon *ailurus* w starożytnej grece oznaczał pierwotnie kota, jednak w łacińskim słownictwie zoologicznym został w 1825 r. wykorzystany przez Frédérica Cuviera do nadania nazwy gatunkowej pandzie małej (*Ailurus fulgens*). Dlatego też Armand David, proponując w 1869 r. naukową nazwę dla pandy dużej, chciał zwrócić uwagę na podobieństwo stopy tejże do stopy pandy małej, posiadającej pięć palców i dodatkowy „kciuk”.

² Teren występowania to góry Qionglai (邛崃), Daxiangling (大相岭), Xiaoxiangling (小相岭) i Liangshan (凉山), ciągnące się przez środek Syczuanu z południa na północ, góry Minshan (岷山) w północnym Syczuanie i płd. Gansu oraz góry Qinling (秦岭) na południu prowincji Shaanxi (陕西). W 2016 r. IUCN zmienił klasyfikację gatunku panda wielka z *endangered* „zagrożona” na *vulnerable* „podatna na zagrożenia”.

Chińska Republika Ludowa prowadziła bowiem od lat 50. tzw. *Panda diplomacy*, ofiarowując w latach 1958–1982 dwadzieścia trzy pandy do dziewięciu zaprzyjaźnionych krajów. Były to początkowo wyłącznie kraje socjalistyczne (londyńska Chi Chi została wykupiona z założonego w 1955 r. Tierpark Berlin w NRD) i dopiero w 1972 r. władze ChRL na znak nowego, antysowieckiego otwarcia dyplomatycznego ofiarowały prezydentowi USA Nixonowi dwie pandy, które trafiły do zoo w Waszyngtonie. Wcześniej pandy były niezwykle rzadkością w ogrodach zoologicznych poza granicami Chin. Pierwsze osobniki trafiły do ogrodów zoologicznych w USA w Brookfield (Chicago) w 1937 r. oraz w Wielkiej Brytanii w Londynie w 1938 r. Z braku należytej opieki nie żyły jednak zbyt długo, mimo że maksymalna długość życia pandy w niewoli wynosi 34 lata. Od 1984 r. rząd ChRL zaprzestał praktyki *Panda diplomacy* (z rzadkimi wyjątkami, np. dla Tajwanu w 2005 r.) i odtąd pandy są tylko wypożyczane do zagranicznych ogrodów zoologicznych na okres maksymalnie 10 lat.

Symbolicznym zwierzęciem Chin jest bez wątpienia smok. Błękitny Smok (青龙 *Qīnglóng*), jeden z pięciu smoczycy królów, był zwierzęciem heraldycznym za mandżurskiej dynastii Qing (清) i pierwszych lat republiki do 1928 r. Wydaje się jednak, że w naszym stuleciu używanie wizerunku pandy wielkiej jako nieformalnego symbolu Chin jest nie mniej częste niż używanie wyobrażeń smoka. Z całą pewnością wpływ na to miała promocja Chin w masowej kulturze związana z olimpiadą 2008 w Pekinie. Jedną z pięciu Fuwa (福娃), maskotek olimpiady, była czarna Jingjing (晶晶), panda wielka, reprezentująca w symbolice fengshui las, drewno, a w symbolice ruchu olimpijskiego — Afrykę (il. 2). Dwa miesiące przed olimpiadą w 2008 r. odbyła się premiera animowanego filmu amerykańskiej wytwórni filmowej DreamWorks pt. *Kungfu Panda*, który doczekał się w następnych latach jeszcze dwóch części, promując wizerunek pandy jako symbolu Chin wśród najmłodszych. W nie mniejszym stopniu niż kultura masowa symbol ten pielęgnują władze ChRL, na co dowodem może być regularne wybijanie monet kolekcjonerskich ze zmieniającym się niemal co roku wyobrażeniem pandy — złotych od 1982 r., a srebrnych od 1983 r. Wyobrażenie pandy wielkiej wykorzystywane jest jako logo setek firm wszelkich branż w Chinach i na całym świecie — od azjatyckich fast-foodów (il. 3) po producentów oprogramowania komputerowego (il. 4).

Z dzisiejszą popularnością pandy jako symbolu Chin zaskakująco kontrastuje niemal całkowita nieobecność tego zwierzęcia w wyobrażeniach dawniejszych epok. Po raz pierwszy wykorzystano pandę jako logo dopiero

w 1941 r. i jest to zasługą „Latających Tygrysów” (Flying Tigers), czyli pilotów myśliwców z American Volunteer Group (AVG), walczących przeciw Japończykom po stronie wojsk Republiki Chińskiej. Stacjonujący w bazie w Kunming (Yunnan) 2 dywizjon AVG nosił nazwę „Panda Bears” (il. 5). Słowacki badacz Stanislav Vavrovský³ dowodzi, że wbrew pojawiającym się w literaturze twierdzeniom, jakoby panda wielka była znana w dawnych wiekach (np. dwa żywe białe niedźwiedzie [panda] i siedemdziesiąt skór białych niedźwiedzi w 685 r. cesarz Ruizong z dynastii Tang 唐睿宗 ofiarował cesarzowi Japonii Temmu, a poeta Bái Jūyì 白居易 (772–846) napisał poemat na parawan z wizerunkiem zwierzęcia *mo*, czyli pandy), w rzeczywistości panda wielka jest całkowicie nieobecna w chińskiej sztuce i literaturze przed drugą połową XX wieku. Jest zupełnie nieznana w tradycyjnym malarstwie chińskim, a jej pierwsze chińskie wyobrażenie to zamieszczona w słowniku *Cihǎi* (辭海) z 1938 r. rycina (il. 6), która opiera się na typowych europejskich rysunkach tego zwierzęcia, wykonywanych na podstawie opisów oraz eksponatów taksydermicznych⁴. Dalej Vavrovský podaje, że panda wielka w ogóle nie występuje w dawnej chińskiej literaturze ani klasycznej, ani ludowej, a rozpowszechnienie motywu pandy przyniosła dopiero piosenka „Panda Mimi” (熊貓咪咪 *Xióngmāo Mīmī*) z 1983 r., gdy przypadające co 50 lat zakwitnięcie bambusów i równoczesne obumarcie starych pędów w Syczuanie ściągnęło na tamtejsze pandy widmo śmierci głodowej i konieczność opieki ze strony ludzi.

Czy ten zadziwiający brak wzmianek o pandzie wielkiej w dawnej literaturze chińskiej może wynikać z tego, że jej dzisiejsza nazwa (*dà*) *xióngmāo* (大) 熊貓, „(wielki) niedźwiedź kot”, powstała stosunkowo niedawno? Otóż wyraz *xióngmāo* pojawia się po raz pierwszy w słowniku *Zhōnghuá dà zìdiǎn* (中华大字典) z 1915 r., gdzie oznacza jednak pandę małą (*Ailurus fulgens* Cuvier 1825, chiń. 小熊猫 *xiǎo xióngmāo*), dopiero w 1938 r. we wspomnianym już słowniku *Cihǎi* przeniesiono tę nazwę również na pandę wielką. Chińscy badacze utrzymują, że początkowo nazwa pandy miała postać *māo-*

³ STANISLAV VAVROVSKÝ, „Čínske názvy pandy veľkej”, *Studia Orientalia Slovaca*, 8 (2009): 163–164.

⁴ Najstarszym znanym przedstawieniem pandy wielkiej jest kolorowa ilustracja nr 50 (il. 7) w pochodzącym z 1874 r. dodatku do pracy francuskiego zoologa Henri Milne Edwardsa pt. *Recherches pour servir à l'histoire naturelle des mammifères: comprenant des considérations sur la classification de ces animaux* (Paris 1874), napisanym przez jego syna Alphonse'a Milne Edwardsa pt. *Des observations sur l'hippopotame de Liberia et des études sur la faune de la Chine et du Tibet oriental*, który w 1870 r. otrzymał od Davida opis nowego gatunku oraz jego skórę i kościec w celu naukowego opracowania i ustalenia miejsca w systematyce ssaków.

xióng (貓熊) „kot-niedźwiedź” i dopiero w latach 50., gdy zmieniano dukt pisma chińskiego z wertykalnego od prawej do lewej na horyzontalny od lewej do prawej, dojść miało do przestawienia znaków w tej niestabilizowanej wciąż nazwie dla zwierzęcia, które swą olbrzymią popularność dopiero zaczynało sobie zdobywać. Vavrovský dowodzi jednak, że od samego początku funkcjonowały równolegle obie nazwy — i *xióngmāo* (熊貓) „niedźwiedź-kot”, i *māoxióng* (貓熊) „kot-niedźwiedź”, a ta druga, choć bardziej adekwatna w opisie małej pandy czerwonej, wyszła z użycia, gdy pod pojęciem pandy zaczęto rozumieć niemal wyłącznie większy czarno-biały gatunek.

Wszystko wskazuje na to, że dzisiejsze chińskie *xióngmāo* (*māoxióng*) to kalka z języka angielskiego. Pod koniec XIX wieku mianem *bear-cat* określane były dwa zwierzęta, występujące m.in. w północno-wschodnich Indiach: binturong (*Arctictis binturong* Raffles 1824) — *black bear-cat*⁵ oraz panda mała *red bear-cat*⁶. To drugie zwierzę znane jest w języku angielskim pod wieloma nazwami: „(red) bear-cat, cat bear, cloud bear, bright panda, common panda, fire cat, fire fox, red cat, brilliant cat, fox bear, Himalayan raccoon”⁷. Dwie pierwsze nazwy były szczególnie popularne na przełomie XIX i XX wieku, a więc wtedy, gdy wyraz ten został zapożyczony do chińskiego, o czym świadczy słownik z 1915 r. Dopiero później doszło do przeniesienia nazwy z pandy małej na pandę dużą, co zresztą znajduje pełną analogię w językach europejskich, albowiem Europejczycy jako pierwszą poznali i nazwali „pandą” właśnie pandę małą. Wtedy nie była jeszcze nazywana „małą” (*lesser*, 小 *xiǎo*), gdyż potrzeba takiego skonstrastowania pojawiła się dopiero, gdy miano pandy otrzymał także większy gatunek.

Pierwszym Europejczykiem, który napotkał pandę małą podczas eksploatacji Nepalu, był zapewne duński botanik Nathaniel Wallich, który skórę zwierzęcia przekazał brytyjskiemu badaczowi generałowi Thomasowi Hardwicke’owi, a ten w 1821 r. zaprezentował zwierzę podczas posiedzenia Linnæan Society w Londynie. Jego publikacja ukazała się jednak dopiero w 1827 r. i zdążył go ubiec francuski zoolog Frédéric Cuvier, który opisał inny egzemplarz zwierzęcia zwanego jako *panda*, *chitwa* lub *wah* w 1825 r., nadając mu łacińską nazwę *Ailurus fulgens*. Etymologia nazwy *panda* pozostaje do dziś niewyjaśniona, w literaturze przedmiotu łączy się ją z jakimiś

⁵ *Cyclopædia of India and of Eastern and Southern Asia, Commercial, Industrial and Scientific*, red. Edward Balfour, vol. 3 (Madras: Scottish & Adelphi Press, 1873).

⁶ LOUIS SCHWENDLER, „On *Ailurus fulgens*”, *Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, 1875: 98.

⁷ *Red Panda: Biology and Conservation of the First Panda*, red. ANGELA R. GLATSTON (London: Elsevier 2011), 12.

językami z regionu Himalajów, wywodzi z nepalskiego *nigayla-ponya* lub *nyala-ponga*, co ma oznaczać „zjadacz bambusu” lub „kot o bambusowej stopie”, ale — o ile nam wiadomo — indolodzy nie przeprowadzili, jak dotąd, szczegółowych badań w tej sprawie. Panda mała występuje też po północnej stronie Himalajów, sięgając do chińskich prowincji Shaanxi, Syczuan i Yunnan. Znana jest w Chinach także pod ludową nazwą *hǔo hú* (火狐), „ognisty lis”, a jej przedstawienia podobno znaleźć można w malarstwie chińskim z XIII wieku, czasów dynastii Yuan⁸, nie udało nam się jednak znaleźć potwierdzenia tej informacji.

Natomiast pierwszym Europejczykiem, który natknął się na pandę wielką, był francuski misjonarz lazarysta, o. Armand David (1826–1900). W latach 1868–1870 przedsięwziął on wyprawę badawczą po wschodnim Tybecie i wiosną 1869 r. przebywał w Mupingu (穆坪, dziś. Baoxing 宝兴 w zachodnim Syczuanie), utworzonym przez cesarza Qianlonga (乾隆) z dynastii Qing wódzostwie (土司 *tǔsī*) ludu Mantze. Tam najpierw zobaczył skórę zwierzęcia, a potem martwe młode i w końcu dorosłego osobnika. Ojciec David nazywał to zwierzę białym niedźwiedziem (fran. *ours blanc*), co oddaje jego lokalną nazwę *báixióng* 白熊. Skórę i kompletny kościec wysłał do Paryża, gdzie naukowo opracował je Alphonse Milne Edwards. Początkowo nowy gatunek uznano za przynależny do rodziny niedźwiedziowatych i określano po angielsku nazwą *parti-colo(u)red bear*, nawiązującą do umaszczenia zwierzęcia. Nazwa ta obowiązywała krótko, gdyż już w drugiej połowie XIX wieku zaczęły się pojawiać wątpliwości co do klasyfikacji systematycznej tego niedźwiedzia. Zdominowana przez pędy bambusa dieta oraz występowanie szóstego „palca” skłaniały badaczy do łączenia go raczej ze znanym wcześniej gatunkiem, pandą (*Ailurus fulgens*), niż z innymi niedźwiedziami. W 1901 r. londyński zoolog Edwin Ray Lankester uznał, że biały niedźwiedź ojca Davida należy do rodziny szopowatych (*Procyonidae*) i zalecił określać go mianem pandy wielkiej (*great panda*), dla odróżnienia od rzekomo spokrewnionej z nim pandy, gatunku wcześniej już znanego, który odtąd dla odróżnienia zaczęto nazywać *lesser panda*⁹.

W tym miejscu powstaje pytanie, dlaczego w języku chińskim nie przyjęła się dla pandy wielkiej nazwa *báixióng* („biały niedźwiedź”), pod jaką poznał ją ojciec David. Po pierwsze, gdy na przełomie XIX i XX wieku

⁸ M. ROBERTS, „The red panda: its history and fragile hold on the future”, *Cincinnati Zoo News*, Spring/Summer 1983: 1–5.

⁹ EDWIN RAY LANKESTER, „On the Affinities of *ailuropus melanoleucus*”, *Linnaean Society London* 2.8 (1901): 163–171.

Chińczycy absorbowali zachodnią wiedzę zoologiczną, nazwa *báixióng* zaczęła być powszechnie stosowana na określenie niedźwiedzia polarnego (*Ursus maritimus* Phipps 1774), zwanego dziś oficjalnie *běijíxióng* (北极熊), „niedźwiedź arktyczny”, a pospolicie także *bīng xióng* (冰熊), „niedźwiedź lodowy”. Po drugie, Muping, w którym ojciec David po raz pierwszy zetknął się z pandą, znajdował się na terytorium zasiedlonym przez ludność nazwaną przezeń Mantze, o której pisze, że nie była ona ani chińska, ani tybetańska, lecz posługiwała się odrębnym językiem. Byli to zamieszkujący region Gyarong (chiń. 嘉绒 *Jiāróng*), najbardziej na wschód wysunięty w tybetańskim kraju Kham (康巴 *Kāngbā*), przedstawiciele ludów Qiang (羌族 *Qiāng zú*), pokrewnych średniowiecznym Tangutom. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo, że lokalni myśliwi, którzy dostarczyli ojcu Davidowi skórę, a potem martwe pandy, określali to zwierzę w lokalnym języku jako *dàng* (荡) albo *dù dòng gǎ* (杜洞尕) lub *dòng gǎ* (洞尕)¹⁰, a miejscowi Chińczycy nie mieli jednej ustalonej nazwy, określając pandę jako *báixióng* („biały niedźwiedź”), *báilǎo xióng* 白老熊 („stary biały niedźwiedź”) albo *huāxióng* 花熊 („pstrokaty niedźwiedź”).

We wszystkich tych nazwach pojawia się jednak jako ich składnik wyraz niedźwiedź, chiń. *xióng* (熊), a ponadto nazwy w miejscowych językach odpowiadają tybet. ཇམ (dom) „niedźwiedź”, można więc postawić tezę, że panda wielka, która występuje jedynie na niedostępnych, niewielkich terytorialnie obszarach górskich w Syczuanie i pobliskich prowincjach Gansu i Shaanxi, była znana wyłącznie lokalnie i ani jej nazwa, ani opowieści o niej nie weszły do skarbcza kultury ogólnochińskiej, tak klasycznej, jak i ludowej. Tezę taką można jednak łatwo zbić, otóż obecne ograniczone i odcięte od siebie refugialne terytoria, gdzie występują pandy, są skromną pozostałością po znacznym terytorium, jakie zwierzę to musiało zajmować jeszcze w XVIII wieku przed deforestacją prowincji Syczuan i Shaanxi, dochodząc do terenów podmiejskich Chengdu i Xi’an (stołecznego miasta wielu dynastii). Znaleźiska szczątków pand z epoki prehistorycznej obejmują jeszcze większe terytorium od północno-wschodniego Myanmaru po dolny bieg Jangcy i od okolic Hanoi aż po Pekin (il. 8).

Niektóre z tych szczątków wskazują, że pandy były obiektem polowań paleolitycznych mieszkańców Chin. W neolitycznym grobowcu datowanym na

¹⁰ Ojciec David przebywał wśród ludu Mantze, a lokalna nazwa pandy to *dàng* i *dù dòng gǎ* w językach ludów Qiang zamieszkujących góry Minshan (岷山), natomiast *dòng gǎ* w języku Tybetańczyków z regionu Baima (白马) w hrabstwie Pingwu (平武). Inna lokalna nazwa pandy w Syczuanie w języku ludu Yi z regionu autonomicznego Liangshan brzmi *éqū* (峨曲).

ok. 2000 r. p.n.e. nr 77 na stanowisku Guanzhuangping (官庄坪) w powiecie Zigui (秭归) w prowincji Hubei odnaleziono żuchwę pandy. W innych pochówkach dominowały kości psów i świń, co skłania badaczy do wniosku, że pandy wciąż były łowione i zjadane¹¹. W grobowcu cesarzowej wdowy Bo (薄) z dynastii Han, zmarłej w 155 r. p.n.e., znaleziono czaszkę i zęby pandy¹².

Wspomniane powyżej fizyczne dowody szerokiego zasięgu występowania pandy wielkiej w starożytnych Chinach i wchodzenia jej w różnorodne interakcje z ludźmi pozwalałyby oczekiwać, że zwierzę to będzie znane w sztuce i literaturze Chin od najdawniejszych czasów. Tymczasem w chińskim malarstwie, z upodobaniem zajmującym się naturalistycznym przedstawianiem setek gatunków ssaków, ptaków, a nawet insektów, realistycznie oddającym nawet egzotyczne i zupełnie incydentalnie trafiające do Chin zwierzęta, jak żyrafa z czasów dynastii Ming (il. 9), przed drugą połową XX wieku w ogóle nie znajdujemy wyobrażeń pandy. Można by się zastanowić, czy podobnie było w literaturze.

Wobec oczywistości faktu, że współczesna chińska nazwa pandy jest kalką z angielskiego, a lokalne nazwy z Syczuanu nie były znane poza granicami tej prowincji, uczeni dochodzą do wniosku, że panda wielka była znana w dawnej chińskiej literaturze pod różnymi innymi nazwami i jest jedynie kwestią odpowiedniej interpretacji, by w zachowanych wzmiankach znaleźć informacje o niej. Stąd też w różnych kompendiach trafiają się informacje, że — jak przekazuje Sima Qian — już u zarania chińskiej cywilizacji legendarny Żółty Cesarz *Huángdì* (黃帝) w walce ze swym rywalem Ognistym Cesarzem *Yán Dì* (炎帝) skorzystał z pomocy oswojonych drapieżników — lwów, tygrysów, niedźwiedzi i pand, rzekomo kryjących się pod nazwą *píxiū* (貔貅). Po raz pierwszy zidentyfikował tajemnicze zwierzę znane jako *píxiū* z pandą Zhōu Jiànrén w artykule o pandach zamieszczonym w dzienniku Renmin Ribao w 1956 r.¹³ W następnych latach dodawano kolejne propozycje, by fantastyczne lub niezidentyfikowane zwierzęta pojawia-

¹¹ Informacja od archeologa Wu Xianzhu z Hubei Provincial Archaeology Research Institute o wykopaliskach z 2001 r. (http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-02/24/content_419007.htm). Zob. WU XIANZHU, ZHOU GUOPING 2005. „The animal remains from Guanzhuangping site in Hubei [武仙竹, 周国平, 湖北官庄坪遗址动物遗骸研究报告]”, *Acta Anthropologica Sinica*, 232–248.

¹² Szczątki pandy wraz ze szczątkami nosorożca odnaleziono także w Nanling (Xi'an Municipality) w jamach w pobliżu nieotwartego dotąd grobowca łączonego z cesarzową wdową Lü (吕), zm. 180 r. p.n.e. SOPHIA-KARIN PSARRAS, *Han Material Culture. An Archaeological Analysis and Vessel Typology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 110.

¹³ S. VAVROVSKÝ, „Čínske názvy pandy veľkej”, 171.

jące się w dawnej chińskiej literaturze utożsamiać właśnie z pandami. Najpełniejszego zestawienia dokonał Hú Jǐnchù w niemiłosiernie później plagiatowanym artykule z 1981 r.¹⁴, gdzie wylicza 25 różnych nazw, pod którymi w klasycznej literaturze chińskiej kryje się panda wielka, oraz przedstawia relacje, gdzie w starożytnych chińskich źródłach rzekomo mowa o pandach. Ustalenia dokonane przez tego uczonego zdążyły już trafić do literatury naukowej i popularnej, owocując takimi informacjami, jak np. że w czasach Zachodniej Dynastii Jin (265–316) panda wielka była zwana *zōu yú* (驄虞), które, ponieważ je tylko bambus i nie rani innych zwierząt, było uznawane za zwierzę sprawiedliwości. Kiedy na polu bitwy jedna z walczących stron pokazywała flagę z napisem *zōu yú*, zaprzestawano walki¹⁵. Problem tylko w tym, że *zōu yú* to mityczne zwierzę wspomiane już w *Księdze Pieśni* (诗经 *Shījīng*) z XI-VII wieku p.n.e. Pojawienie się *zōu yú* było uznawane za dobry omen, zwiastujący dobre czasy, nic więc dziwnego, że wielką radość sprawiły cesarzowi Yongle z dynastii Ming (1402–1424) wieści o pojawieniu się tego zwierzęcia w Kaifengu i Shandongu. Ponieważ cesarzowi temu dostarczono żywe inne mityczne zwierzę *qilin* (麒麟) — w rzeczywistości była to dostarczona przez posłów z Bengalii afrykańska żyrafa — J.J.L. Duyvendak zadał pytanie, czy *zōu yú* to nie mogło być panda¹⁶. Niezależnie od tego, że było to tylko pytanie, że *zōu yú* przedstawia się w malarstwie chińskim jako biały tygrys (il. 10), że w Shandongu nigdy nie występowały pandy, w literaturze przedmiotu pojawia się kolejne testimonium o znajomości pandy wielkiej w starożytnych Chinach.

Vavrovský dokonuje krytycznej analizy rzekomych 25 nazw pandy w dawnej literaturze chińskiej zebranych przez Hú Jǐnchù. Omawia je szczegółowo i dochodzi do konkluzji, że żadna z tych nazw nie jest pewna w odniesieniu do pandy, a jedynie kilka jest możliwych. Nie ma sensu powtarzać tu szczegółowo wszystkich jego argumentów, warto jednak podać konkluzje, do jakich dochodzi¹⁷. Otóż *jiǎoduān* 角端 (nr 11) to mityczny jednorożec, który wygląda jak świnia i ma róg na nosie albo jak bawół (il. 11). Z kolei *gān-*

¹⁴ HÚJǐNCHÙ, „胡锦涛, 大熊猫的历史记载 [Historyczne relacje o pandzie wielkiej]”, *Nánchōng shīyuàn xuébào* (*Zirán kēxué bǎn*), 1981 (3): 7–16.

¹⁵ LIA CHIEH-HSIN, *Research on the Reflexive of Giant Panda's Ancient Name in China*, [賴皆興, 中國大熊猫古代名稱研究之反思], 2006, <https://nccur.lib.nccu.edu.tw/bitstream/140.119/72509/1/7793.pdf>

¹⁶ J.J.L. DUYVENDAK, „The True Dates of the Chinese Maritime Expeditions in the Early Fifteenth Century The True Dates of the Chinese Maritime Expeditions in the Early Fifteenth Century”, *T'oung Pao*. Second Series, 34 (5) (1939): 402.

¹⁷ S. VAVROVSKÝ, „Čínske názvy pandy veľkej”, 173–185.

jiàng 干将 (nr 12) i *mòyé* 莫邪 (nr 13) to nazwy dwóch legendarnych mieczy wykonanych dla króla Hé Lú 阖闾 (panował 514–496 p.n.e. w państwie Wu) przez parę małżonków kowali o takich właśnie imionach. Miecze zostały wykonane z żelaza pożartego przez parę mitycznych zwierząt (zajęcy?) wielkości lisa. Żelazo pożerać miały także zwierzęta zwane *niètiě* 啮铁 „gryzący żelazo” (nr 23) i *shìtiěshòu* 食铁兽 „pożerający żelazo” (nr 24.), z których jedno było podobne do bawołu, drugie do zwierzęcia *mò* 貘, utożsamianego czasami bez wielkich podstaw z pandą. Z kolei *múhuī* 貘 (nr 19) to antropomorfizowana w postaci człowieka z wargami tygrysa, nazywa obludy pożerającej ludzkie mózgi. Dalej zwierzęta zwane *pí* 貔 (貘) (nr 1), samiec lub *xiū* 貅 (貘) (nr 2), samica, nawet jeśli noszą cechy fantastyczne, przypominają mają lisa, zwanego też *báihú* 白狐 („biały lis”) (nr 4), a jego młode *hù* 黠 (nr 5). Niekiedy *pí* jest porównywany do tygrysa lub niedźwiedzia i nosi nazwę *zhíyí* 执夷 (nr 6), podczas gdy mieszkańcy Liaodongu nazywają go *báipí* 白罽 („biały niedźwiedź”) (nr 8), a jego młode *yí*.

Vavrovský, mimo swego krytycyzmu, zakłada, że w niektórych przypadkach może być jednak mowa o pandzie, jak np. wtedy, gdy dopuszcza możliwość, że Hú Shì’ān (胡世安 1593–1663), autor relacji z wędrówek po górach Emei w Syczuanie, wspomina pandę pod lokalną nazwą *píqiú* 皮裘 (nr 10), którą autor zmienił na *píxiū* 貔貅 (nr 3), a którą zwykle określano jedno z pięciu zwierząt (il. 12) przynoszących dobry omen, pozostałe to *qilin* 麒麟, smok 龙, żółw 龟 i feniks 凤凰. Za identyfikacją z pandą wielką przemawia opis zwierzęcia, które kształtem przypomina psa, ma żółte cętki na białym futrze, jest wielkie i nieporadne. Ludzi się nie boi, ale psy go prześladują. Potrafi wspinać się po stromiźnie i tam spać, zjada czubki choinek oraz szyszki. Skomplikowana jest też sytuacja ze zwierzęciem zwanym *mò* 貘, *mú* 貘, *mò* 貘 *mò* (nr 14–17). Obecnie jest to nazwa tapira (貘) jednak w najdawniejszych słownikach zwierzę to definiowano jako białą panterę *báibào* 白豹 (nr 20) lub podobne do niedźwiedzia zwierzę żółto-czarnej barwy, które pochodzi z Shu (蜀), czyli dawnego królestwa w Syczuanie. Żyjący w czasach dynastii Jin komentator Guo Pu 郭璞 (276–324) pisze, że *mò* przypomina niedźwiedzia, ma małą głowę, krótkie łapy i białoczarne ubarwienie, może jeść miedź, żelazo i bambus. Znów możemy zgodzić się, że w tym opisie pobrzmiewa jakaś znajomość pandy. Zupełnie inaczej niż opis *mò* u poety z dynastii Tang Bai Juyi, którego umieszczone na parawanie zwierzę ma trąbę słonia, oczy nosorożca, ogon bawołu, nogi tygrysa i żyje w górach na południu, a więc bez wątplenia jest to tapir. Można się jednak zastanawiać, czy tapir malajski nie otrzymał nazwy *mò* właśnie

z powodu czarno-białego umaszczenia. Wspomniane w tekstach *xuánmò* 玄貜 („ciemne” *mò* nr 18) nie da się sensownie zidentyfikować.

Pozostałe nazwy: *zhìshòu* 摯兽 (nr 7), „dzika bestia”; *wénpí* 文罴, „plamiasty niedźwiedź” (nr 9); *měngbào* 猛豹, „śmiała (?) pantera” (nr 21); *měngshìshòu* 猛氏兽 (nr 22), „śmiała bestia”; *línyún* 林云 (nr 25), „chmura w lesie” — są niezwykle trudne interpretacyjnie i nie ma żadnej pewności, że określano nimi pandy.

Analiza dokonana przez Vavrovskiego nie zmienia ogólnego wniosku, że panda wielka jest właściwie nieobecna w dawnej chińskiej literaturze. Dodatkowo brak wyobrażeń pandy w sztuce dowodzi, że była ona zwierzęciem zupełnie nieznanym Chińczykom poza lokalnymi mieszkańcami Syczuanu. Zestawienie tego spostrzeżenia z dzisiejszą popularnością tego zwierzęcia, popularnością przeradzającą się niekiedy niemalże w swoistą pandomanię, jest niezwykle zadziwiające. Jak to możliwe, że tak okazałe i niezwykle, choćby przez swą białą-czarną kolorystykę, rodzime zwierzę pozostało nieznanne (a w najlepszym wypadku ukryte pod trudnymi do interpretacji nazwami) chińskiej literaturze i sztuce aż do wieku XX?

Czy jednak rzeczywiście panda wielka była zwierzęciem nieznanym? Może po prostu nie była zwierzęciem rozpoznanym jako osobny gatunek? Tego rodzaju założenie wydaje się dziwne, jeśli zważymy choćby na maeistrię, z jaką mistrzowie malarstwa chińskiego oddawali cechy gatunkowe ptaków czy nawet owadów, niemniej jednak w chińskich lokalnych nazwach pandy nieustannie pojawia się wyraz *xióng* (熊), „niedźwiedź”.

Najprostsza i najbardziej oczywista nazwa, pod którą o pandzie po raz pierwszy usłyszał ojciec David od myśliwych z Syczuanu czy może od osób tłumaczących z ich języka na chiński, to *baixiong* 白熊, „biały niedźwiedź”. O tym, że nazwa ta nie mogła wejść na przełomie XIX/XX wieku do ponadlokalnego języka chińskiego, już pisaliśmy, desygnat ten stał się bowiem oboczną nazwą niedźwiedzia polarnego. Nawet jednak jej regionalne użycie świadczy, że w Syczuanie uznawano pandę za niedźwiedzia, a zarazem wiedziano o istnieniu innych niedźwiedzi, które nie są białe, gdyż inaczej nie byłoby potrzeby zaznaczania, że ten akurat niedźwiedź ma taki kolor. Określanie zwierząt po kolorze jest całkiem naturalnym zabiegiem nazewniczym, wystarczy tu przypomnieć choćby pandę małą, którą dopiero konieczność odróżnienia od pandy wielkiej kazała dookreślać mianem mała, podczas gdy czerwony, rudy kolor tego zwierzęcia zaznaczano już wcześniej w innej jego nazwie *bear-cat*, dla odróżnienia od czarnego binturonga, też określanego jako *bear-cat*.

Jeśli zatem odrzuciliśmy za Vavrovskim większość z 25 rzekomych nazw pandy w dawnej literaturze chińskiej, musimy się zgodzić, że nazywano ją białym niedźwiedziem. I w tym momencie stajemy przed testimoniami o białych niedźwiedziach w japońskiej kronice *Nihongi* w VII wieku. Analiza tych źródeł dokonana przez Vavrovskiego nakazuje zdecydowanie odrzucić funkcjonowanie *Panda diplomacy* już w czasach dynastii Tang. Nie ma tu w ogóle mowy o wymianie Japonii z Chinami, a jedynie o przywiezieniu białych niedźwiedzi i ich skór z kontynentu, z kraju zamieszkałego przez Tunguzów i z Korei¹⁸. Wspomniane tu białe niedźwiedzie nie są ani pandą, ani niedźwiedziem polarnym, lecz jest to po prostu podgatunek niedźwiedzia brunatnego o jasnym futrze. W ten sam sposób grecki pisarz Kalliksejnos z Rodos nazwał białym niedźwiedzia syryjskiego, pokazanego podczas dionizyjskiej procesji w Aleksandrii w latach 70. III wieku p.n.e. (Athenaeus 5.32 K.), tak samo określa się podgatunek amerykańskiego baribala (*Ursus americanus*), zwanego niedźwiedziem duchem, lub niedźwiedziem z Kermode z Kolumbii Brytyjskiej. „Białe” niedźwiedzie brunatne występują na tzw. wyspach ABC na Alasce, „biały” jest niedźwiedź kodiacki, jasne osobniki zdarzają się wśród niedźwiedzi kamczackich.

Konieczność dookreślenia pandy jako niedźwiedzia wyrazem „biały” wynikała z faktu, że Chiny zamieszkiwało w przeszłości i wciąż zamieszkuje kilka gatunków niedźwiedzi (dziś w systematyce uznawanych za wspólną rodzinę niedźwiedziowatych, *Ursidae*), a zasięg ich występowania zachodził na tereny, gdzie historycznie żyły pandy.

Niedźwiedź malajski, *Helarctos malayanus*), spotykany jest na południu prowincji Yunnan, a jeszcze w niedawnych czasach występował na południu Syczuanu, tak że obszar jego występowania mógł się fragmentarycznie pokrywać z występowaniem pandy wielkiej. Podgatunki najbardziej rozpowszechnionego w Eurazji i Ameryce Północnej niedźwiedzia brunatnego (*Ursus arctos*) występują w Chinach na znacznie większych obszarach: wschodniosyberyjski w Xinjiangu (*Ursus arctos collaris*), amurski czy też ussuryjski w Mandżurii (*Ursus arctos lasiotus*), gobijski w okolicach tej pustyni (*Ursus arctos gobiensis*), tybetański czerwony¹⁹ w Tybecie Zachodnim (*Ursus arctos isabellinus*) oraz tybetański błękitny²⁰ (*Ursus arctos pruinosus*, ang. *Tibetan Blue Bear*, chiń. *Xīzàng zōngxióng* 西藏棕熊) w Tybecie Wschodnim oraz Syczuanie. Ten podgatunek niedźwiedzia brunatnego wy-

¹⁸ S. VAVROVSKÝ, „Čínske názvy pandy veľkej”, 168–171.

¹⁹ Niedoskonałe oddanie nazwy koloru isabelinowego, czyli odcienia brunatnożółtego.

²⁰ Dostłownie: śliwkowy.

stępuje więc również na tym samym terytorium co panda. Najbardziej rozpowszechnionym w Chinach gatunkiem niedźwiedzia nie był jednak niedźwiedź brunatny, lecz mniejszy od niego, o czarnym futrze niedźwiedź himalajski (*Ursus thibetanus*, ang. *Asian black bear*, chiń. *Yàzhōu hēixióng* 亞洲黑熊, ts.). Niedźwiedź himalajski występuje od Beludżystanu (*U. t. gedrosiensis*) aż po wyspy japońskie (*U. t. japonicas*) i Tajwan (*U. t. formosanus*). Na terenie Chin kontynentalnych występują trzy inne podgatunki: właściwy podgatunek normatywny w Himalajach, także po tybetańskiej stronie (*U. t. thibetanus*), niedźwiedź himalajski znad Ussuri w Mandżurii, z Korei, a nawet z Syberii (*U. t. ussuricus*), a pomiędzy nimi *Ursus thibetanus mupinensis* obejmujący niegdyś zasięgiem całe południowe Chiny. Jego nazwa pochodzi od miejscowości Mupin(g), a więc tej samej miejscowości w Syczuanie, gdzie ojciec David po raz pierwszy zaobserwował pandę. Nie ma zatem wątpliwości, że panda została nazwana białym niedźwiedziem dla odróżnienia od czarnego niedźwiedzia himalajskiego. Ten ostatni zwany był od kształtu charakterystycznego białego umaszczenia na piersi niedźwiedziem księżycowym *yuè xióng* 月熊, półksiężycowym niedźwiedziem *yuèyá xióng* 月牙熊, psim niedźwiedziem *gǒuxióng* 狗熊 albo czarnym ślepcem *hēi xiāzi* 黑瞎子. W lokalnych językach tybetańskich niedźwiedź ten zwał się *dǒng* 董, a więc tak samo jak panda.

Niedźwiedź jest jednym z najważniejszych zwierząt totemicznych dla ludów Azji Północno-Wschodniej, odgrywał też wielką rolę w starożytnych Chinach. W mitycznej bitwie pod Banquan (阪泉) zmierzyli się Płomienny Cesarz, przywódca klanu rolników Shennong (神农) z Żółtym Cesarzem, wodzem klanu Youxiong (有熊), co można przełożyć jako “[posiadający] wiele niedźwiedzi”²¹. Po stronie Żółtego Cesarza walczyli czarny niedźwiedź *xiong* (熊), brunatny niedźwiedź *pi* (羆), skrzydlaty lew *píxiū* (貔貅), pantera/ryś *chū* (羆) i tygrys *hǔ* (虎). Również Dangun Wanggeom (檀君王儉) pierwszy mityczny władca koreańskiego państwa Gojoseon miał związek z kultem niedźwiedzia, był wnukiem Pana Nieba oraz synem Niedźwiedzicy Ungnyeo (熊女), która przeobraziła się w kobietę.

Wnukiem Żółtego Cesarza był z kolei Zhuānxū (顓頊), jeden z pięciu mitycznych cesarzy. Wywodziły się od niego rody panujące w kilku chińskich państwach: ród Cao (曹), ród Ying (嬴) w zachodnim Qin (秦) oraz ród Mi (芈) w położonych na dalekim południu Chu (楚) i Yue (越). Zało-

²¹ Tego rodzaju przekład można zastosować, jeśli uznamy, że jest to nazwa klanu, która oznaczała pierwotnie jakiegoś człowieka, jeśli jednak pochodzi ona od miejsca, właściwsze tłumaczenie byłoby „obfitujące w niedźwiedzie”.

życielem rodu był Jilián (季連), wnuk Zhuānxū, i to on przybrał nazwisko rodowe Mi. Nazwa tego ostatniego rodu była fonetycznym zapisem wyrazu, który w językach rodziny *tai kadai* oznacza właśnie niedźwiedzia²². Nazwisko rodowe Mi tłumaczono niekiedy na chiński jako Xiong, stąd w XI wieku potomek Jiliana nosi imię Yù xióng (鬻熊), „Karmiący Niedźwiedzia”. Jest on opiekunem i sojusznikiem króla Wen, pierwszego z dynastii Zhou. Jego prawnuk Xióng yì (熊繹) otrzymuje jako lenno Chu i przyjmuje nazwisko Xiong dla panującego w Chu klanu rodu Mi. Dzisiaj na liście najczęściej noszonych nazwisk chińskich Niedźwiedź zajmuje 71. pozycję. Pochodzenie tego nazwiska niektóre źródła łączą z Fuxi (伏羲), herosem kulturowym, bratem żeńskiej heroiny o imieniu Nüwa (女媧), który nosi też imię Huáng xióng (黃熊), Żółty Niedźwiedź, stąd nazwisko Xiong pisze się niekiedy złożonym znakiem 𪛗.

Szczałki niedźwiedzia himalajskiego odkryte w jamie ofiarniczej przy grobie z czasów późnej Zachodniej Dynastii Zhou w pobliżu miasta Nanyang w prowincji Henan dowodzą, że zwierzęta te trzymane były od małego, oswajane a może nawet hodowane ok. 800 r. p.n.e.²³

Niedźwiedź jest również ważnym elementem starożytnej sztuki chińskiej. Przedstawia go m.in. figurka z czasów dynastii Shang XIII-XI wieku p.n.e. (il.13); jadeditowa figurka z czasów wojujących królestw lub dynastii Han (il. 14); inkrustowane kamieniami figurka ze złoczonego brązu z epoki Han (il. 15 i 16); tańczący niedźwiedź jako dekoracja domostwa z epoki Han (il. 17). Niektóre figurki niedźwiedzi z brązu z epoki Han są realistyczne (il. 18), inne mniej (il. 19) lub bardziej wystylizowane (il. 20). Dotyczy to szczególnie wyobrażeń siedzącego niedźwiedzia, czego najlepszym przykładem jest rzeźba z szarego wapienia — niedźwiedź siedzący na kolumnie w stylu *yunren* z epoki Han (il. 21). Ta ostatnia jest mocno stylizowana, jednak krótki pysk mógłby wskazywać, że pierwowzorem była tu panda wielka (il. 22). Kolorystyka futra niedźwiedzia nie jest na tych wyobrażeniach oddana, podobnie zresztą jak na współczesnej figurce z brązu opisanej w sklepie internetowym jako niedźwiedź jedzący bambus, choć mamy ewidentnie do czynienia z przedstawieniem pandy wielkiej (il. 23).

Powstaje jednak pytanie, czy panda w dawniejszych epokach powszechnie odznaczała się tak kontrastową biało-czarną kolorystyką futra, która

²² AXEL SCHUESSLER, *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2007), 382.

²³ Informacja przekazana mediom przez archeologa Ma Xiaolin z Henan Provincial Institute of Cultural Relics and Archeology w październiku 2014 r.

dzisiaj niezwykle oddziałuje na popularność i rozpoznawalność tego zwierzęcia? Wśród różnych gatunków niedźwiedziowatych spotyka się różne kontrastowo zestawione ubarwienie, żadne z nich nie przypomina jednak rozłożenia kolorów u pandy wielkiej. *Ailuropodinae*, podrodzina pand, wyodrębniła się od niedźwiedziowatych według danych genetyki jakieś 19 milionów lat temu, a najstarsze znalezione szczątki kostne datuje się najwcześniej na 8 milionów lat temu, na okres późnego miocenu. Przodek dzisiejszej pandy wielkiej *Ailuuarctos lufengensis* osiągał wielkość lisa. Dopiero około 2 milionów lat temu kolejny gatunek, *Ailuropoda microta*, zasiedlił lasy bambusowe Syczuanu, Yunnanu i Guangxi, przestawiając się na nowy rodzaj diety. Najlepsze warunki życiowe miały pandy w środkowym plejstocenie, 700–500 tys. lat temu, gdy podgatunek współczesnej pandy *Ailuropoda melanoleuca Daconi* był średnio o $\frac{1}{8}$ większy od dzisiejszych osobników.

Zachowane kości nie dają nam oczywiście pojęcia o barwie futra prehistorycznych pand, można jednak wątpić, czy rzeczywiście było ono kontrastowo czarno-białe. Tego rodzaju ubarwienie jest rzadkie u ssaków żyjących na wolności, spotykane natomiast u poddanych zmniejszonej selekcji naturalnej, np. u gatunków domowych, takich jak koty czy krowy. Oczywiście panda nie należy do gatunków udomowionych i jej umaszczenie rozwinęło się drogą naturalnych mutacji genetycznych, podobnie jak umaszczenie tapira malajskiego. Młode tapiry mają zwykle brązowe umaszczenie z białymi cętkami i pasami, które zmienia się w kontrastowe białe-czarne dopiero w okresie dojrzewania, zapewniając zwierzęciu kamuflaż dezorientujący drapieżniki, z czym tak naprawdę mają do czynienia.

Młode pandy nie różnią się rozłożeniem barw futra od dorosłych osobników, można mieć jednak wątpliwości, czy kolor czarno-biały jest kolorem pierwotnym. Otóż w górach Qinling istnieje podgatunek pandy brunatnej (*Ailuropoda melanoleuca qinlingensis* — il. 24). Wyjaśnienia tej odmienności od normatywnego dziś podgatunku (*Ailuropoda melanoleuca melanoleuca*) uczeni doszukują się w tym, że pandy z Qinling w Shaanxi, odcięte od pozostałej części populacji z Syczuanu wykształciły brązową barwę drogą mutacji genetycznej czy też ewolucji recesywnej, czyli powrotu do bardziej naturalnych dla niedźwiedziowatych brunatnych odcieni futra. Jest to wytłumaczenie biorące pod uwagę dzisiejszy stan rzeczy, kiedy to pandy z Syczuanu są znacznie liczniejsze (około 3000 osobników wobec 200–300 pand Qinling), zostały jako pierwsze opisane przez europejskich przyrodników i uznane w ten sposób za wzorzec gatunku, który zyskał sobie popularność światową w znacznej mierze także dzięki kontrastowemu ubarwieniu. Jeśli

jednak przyjrzymy się miejscu, które zajmuje populacja czarno-białych pand syczańskich na mapie rozmieszczenia tych zwierząt w czasach historycznych, choćby przed 1800 r., okaże się, że znajdują się one w dalszym ciągu na peryferyjnych zachodnich terenach, podczas gdy pandy z Qinling zamieszkują niedaleko dawnej chińskiej stolicy Xi'an. Badania genetyczne dowodzą, że pandy z Qinling oddzieliły się od syczańskich jakieś 300 000 lat temu, gdy z kolei dwie populacje syczańskie Minshan oraz Qionglai-Daxiangling-Xiaoxiangling-Liangshan rozdzieliły się zaledwie 2800 lat temu.

Można zatem zaryzykować twierdzenie, że nieobecność czarno-białej pandy w starożytnej sztuce i literaturze chińskiej wynika z faktu, że bliżej terenów stanowiących centrum ziem chińskich zamieszkiwały osobniki tego gatunku bardziej przypominające brunatne pandy z Qinling w Shaanxi niż biało-czarne z Syczuanu. Stąd też brunatne pandy mogły nie być wyróżniane w potocznej i schematycznej chińskiej klasyfikacji zwierząt od lokalnych populacji niedźwiedzia brunatnego. Odróżniano je jedynie poprzez ostry kontrast od czarnego niedźwiedzia himalajskiego. Wydaje się więc, że można zaprzestać doszukiwania się ukrytych rzekomo pod trudnymi do odczytania, metaforycznymi nazwami informacji o pandzie wielkiej w dawnej chińskiej literaturze, lecz przyjąć, że w wielu miejscach, gdzie wzmiankowany jest *xiong* („niedźwiedź”), w rzeczywistości chodzi po prostu o pandę. Podobnie nie ma sensu oczekiwać, że w starożytnej sztuce chińskiej znajdziemy mocno skonstrastowane wizerunki jakiegoś biało-czarnego niedźwiedzia, utrzymane w stylistyce podobnej do przyjętej w XX wieku do przedstawiania pandy. Możemy natomiast w różnego rodzaju przedstawieniach niedźwiedzia o krótkim pysku i zaokrąglonych kształtach, jak ten na kolumnie (il. 23), dopatrywać się właśnie pandy wielkiej jako pierwowzoru, nie zaś niedźwiedzia brunatnego czy czarnego himalajskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Cyclopædia of India and of Eastern and Southern Asia, Commercial, Industrial and Scientific*, red. Edward Balfour, vol. 3. Madras: Scottish & Adelphi Press, 1873.
- DUYVENDAK, J.J.L. „The True Dates of the Chinese Maritime Expeditions in the Early Fifteenth Century The True Dates of the Chinese Maritime Expeditions in the Early Fifteenth Century”, *T'oung Pao*. Second Series, 34 (5) (1939): 402.
- EDWARDS, HENRI MILNE. „Recherches pour servir à l'histoire naturelle des mammifères: comprenant des considérations sur la classification de ces animaux”. W: ALPHONSE MILNE EDWARDS. *Des observations sur l'hippopotame de Liberia et des études sur la faune de la Chine et du Tibet oriental*. Paris 1874.

- HU JINCHU, „胡锦涛, 大熊猫的历史记载 [Historyczne relacje o pandzie wielkiej]”, *Nánchōng shīyuàn xuébào (Zirán kēxué bǎn)*, 1981 (3): 7–16.
- LANKESTER, EDWIN RAY. „On the Affinities of *Ailuropus melanoleucus*”. *Linnaean Society London* 2.8 (1901): 163–171.
- LIA CHIEH-HSIN, *Research on the Reflexive of Giant Panda's Ancient Name in China*, [賴皆興, 中國大熊貓古代名稱研究之反思], 2006, <https://nccur.lib.nccu.edu.tw/bitstream/140.119/72509/1/7793.pdf>
- PSARRAS, SOPHIA-KARIN. *Han Material Culture. An Archaeological Analysis and Vessel Typology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Red Panda: Biology and Conservation of the First Panda*, red. ANGELA R. GLATSTON. London: Elsevier, 2011.
- ROBERTS, M. „The red panda: its history and fragile hold on the future”, *Cincinnati Zoo News*, Spring/Summer 1983: 1–5.
- SCHUESSLER, AXEL. *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2007.
- SCHWENDLER, LOUIS. „On *Ailurus fulgens*”, *Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, 1875: 98.
- VAVROVSKÝ, STANISLAV. „Čínske názvy pandy veľkej”. *Studia Orientalia Slovaca*, 8 (2009): 163–191.
- WU XIANZHU, ZHOU GUOPING 2005. The animal remains from Guanzhuangping site in Hubei [武仙竹, 周国平, 湖北官庄坪遗址动物遗骸研究报告], *Acta Anthropologica Sinica*, 232–248.

ZNAJOMOŚĆ PANDY WIELKIEJ W STAROŻYTNYCH CHINACH

Streszczenie

W dzisiejszych czasach panda wielka stała się nieformalnym symbolem Chin, niemal tak samo popularnym jak wizerunek smoka, mitycznego stworzenia będącego heraldycznym zwierzęciem Chin aż po rok 1928. Z dzisiejszą popularnością pandy zaskakująco kontrastuje niemal całkowita nieobecność tego zwierzęcia w wyobrazeniach dawniejszych epok. Lokalna nazwa pandy *bai xiong* „biały niedźwiedź” została po raz pierwszy zapisana przez O. Armada Davida, odkrywcę tego gatunku dla nauki w 1869 r., pierwsze wyobrażenie pandy znajduje się we francuskiej pracy zoologicznej z 1874 r., a pierwsze symboliczne wykorzystanie pandy jako logo jest zasługą amerykańskich lotników stacjonujących w Kunmingu (Yunnan) w 1941 r. Jeśli dodamy do tego, że obecna chińska nazwa tego zwierzęcia *xiongmao* jest kalką z języka angielskiego *bear cat* i powstała na początku XX wieku, że panda wielka stała się przedmiotem tradycyjnego chińskiego malarstwa w latach 50. XX wieku, a rozpowszechnienie motywu pandy w literaturze chińskiej sięga 1983 r., stajemy przed trudnym do wytłumaczenia faktem nieznaności pandy w literaturze i sztuce starożytnych Chin. Badacze chińscy zakładają, że panda wielka znana była pod innymi nazwami w dawnych Chinach. Hu Jinchu wylicza 25 takich nazw, jednak słowacki badacz Stanislav Vavrovský dowodzi, że tylko pod kilkoma z nich, i to regionalnie w Syczuanie, może się rzeczywiście kryć panda, choć nie ma na to jednoznacznych, rozstrzygających dowodów.

Autorzy tego artykułu uważają, że panda wielka była znana w starożytnych Chinach, nie była jednak wyodrębniana jako osobny gatunek, lecz po prostu uznawana za niedźwiedzia *xiong*. Przedstawiają znaczenie niedźwiedzi w mitycznych opowieściach o genezie chińskiej cywilizacji, archeologiczne znaleziska szczątków niedźwiedzi (w tym i pand) w grobowcach z neolitu i epoki brązu oraz wyobrażenia niedźwiedzi w starożytnej sztuce do epoki Han włącznie. Omawiają również dwa podstawowe gatunki niedźwiedzi zamieszkujące Chiny: czarnego himalajskiego i jasnego niedźwiedzia brunatnego, zwanego niekiedy białym. Zwracają uwagę, że rozpow-

szechniony dziś wzorzec czarno-białej pandy wynika z faktu, że taką właśnie pandę po raz pierwszy poznał europejski badacz o. David i to właśnie ten podgatunek z gór zachodniego Syczuanu, stał się normatywnym dla pandy wielkiej. Tymczasem w starożytności zasięg występowania pandy wielkiej był o wiele większy niż dzisiejsze tereny refugialne. Można też założyć, że Chińczycy o wiele wcześniej niż pandy z Syczuanu mieli okazję poznać pandy z gór Qinling, położonych w pobliżu dawnej stolicy Xi'an. Ten podgatunek pandy (*Ailuropoda melanoleuca qinlingensis*), dziś znacznie rzadszy od syczuańskiego i uznawany za nienormatywny, charakteryzuje się odmiennym ubarwieniem jasno- i ciemnobrunatnym, co sprawia, że mógł on być uznany za jeden typ zwierzęcia z niedźwiedziem brunatnym. Dlatego też w starożytnej sztuce i literaturze chińskiej panda wielka mogła być przedstawiana po prostu jako niedźwiedź, a jeśli dochodziło do jakiejś dalszej specyfikacji, to niedźwiedź nie czarny, czyli nie himalajski.

Słowa kluczowe: panda wielka; panda z Qinling; niedźwiedź; literatura chińska; sztuka chińska; zapożyczenia językowe; język chiński; język angielski.

Key words: giant panda; Qinling panda; bear; Chinese literature; Chinese art; loanwords; Chinese language; English language.

1. Zmiany wyglądu logo organizacji WWF w latach 1961–2000.

2. Maskotka igrzysk olimpijskich w Pekinie

3. Logo firmy Panda Express

4. Logo firmy softwarowej

5. Naszywka 2 dywizjonu AVG „Panda Bears”

大熊猫 (*Ailuropoda melanoleuca*) 亦称“猫熊”、“熊猫”。哺乳纲, 食肉目, 熊猫科。体肥胖, 形似熊而略小, 长约 1.5 米, 肩高约 65 厘米, 尾很短。毛密而具光泽, 眼周、耳、前后肢和肩部黑色, 其余均为白色。生活在高山有竹丛的树林中, 喜食竹类植物, 亦食小动物。善爬树。性孤独, 不群栖。视觉、听觉较迟钝。每产一仔或两仔。仅产于中国四川西部和北部、甘肃南部、陕西西南部。为中国特产的珍贵动物, 列为国家一级保护动物。可饲养、繁殖。

大熊猫

6. Pierwsze chińskie wyobrażenie pandy wielkiej z 1938 r. (za Vavroský 2009)

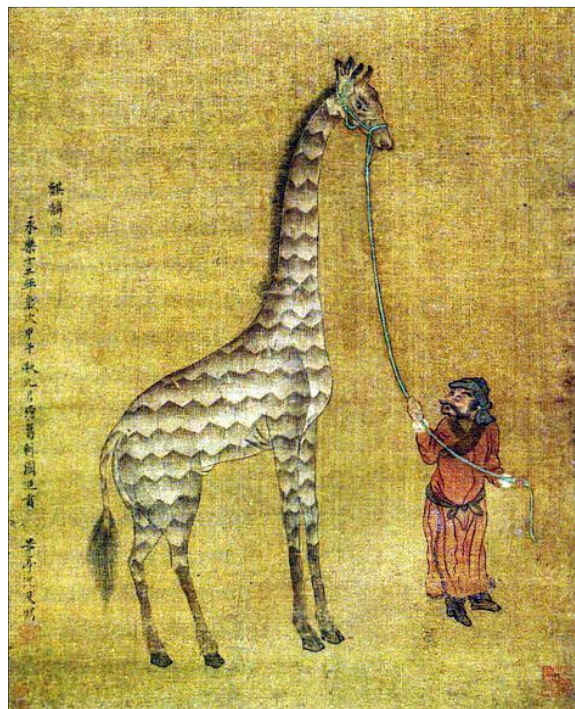

7. Pierwsze znane wyobrażenie pandy zamieszczone w pracy Alphonse'a Milne'a Edwardsa z 1874 r.

8. Zasięg występowania pandy wielkiej a) obecnie (zielony); b) w czasach historycznych (fioletowy); c) w czasach prehistorycznych (jasnozielony)
<http://anthropozine.com/wp-content/uploads/2014/11/pandahabitat.jpg>

9. Żyrafa przywieziona na dwór cesarza Yongle z dynastii Ming

10. *Zou yu* (<http://image.digitalarchives.tw/ImageCache/00/0f/12/73.jpg>)

11. Jiǎoduān

12. Pixiu

13. Figurka niedźwiedzia z czasów dynastii Shang XIII-XI wiek p.n.e.

14. Jadeitowy niedźwiedź z Epoki Walczących Królestw lub Wczesnej dynastii Han

15. Pozlaczana brązowa figurka niedźwiedzia inkrustowana kamieniami z czasów dynastii Han

16. Pozlaczana brązowa figurka niedźwiedzia inkrustowana kamieniami z czasów dynastii Han

17. Tańczący niedźwiedź jako zdobienie domu z czasów dynastii Han

18. Brązowa figurka niedźwiedzia z czasów dynastii Han

19 Brązowa figurka niedźwiedzia z czasów dynastii Han

20 Brązowa figurka niedźwiedzia z czasów dynastii Han

21. Niedźwiedź siedzący na kolumnie w stylu *yunren* z epoki Han

22. Niedźwiedź siedzący na kolumnie w stylu *yunren* z epoki Han (zbliżenie)

23. Niedźwiedź jedzący bambus — brązowa figurka fengshui

24. Panda z gór Qinling

